

FÜZULİ VƏ MÜASİR ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞIMIZ

Füzuli irsinin öyrənilməsi tarix etibarilə çox qədimdir. Bu dahi söz ustasının ağılları və ürəkləri heyrətə salan zəngin yaradıcılığının, sənətkarlıq qüdrətinin tədqiqinə istər Qərbdə, istərsə də Şərqdə yüzlərlə əsər həsr edilmişdir. Yüzlərlə zəka sahibi bu böyük sənətkarın qələmindəki şeiriyyətin sirlərini açmaq üçün düşünülmüşdür. Yüzlərlə ürək bu könülaçan şeir laləzarından vəcdə gəlmişdir.

Füzulinin şeir xəzinəsi tükənməzdir. Öz xalqının qəlbinə, ruhuna və varlığına ürəkdən bağlı olan Füzuli bizim dövrümüzdə özünün həqiqi və yüksək qiymətini almışdır.

Xalqımızın milli iftixarı olan bu dahi şairin əsərləri ... dəfələrlə və böyük tirajla nəşr edilmişdir. Füzulini oxucu kütləsinə tanıtdırmaq, onun şairlik şöhrətini geniş ölçüdə yaymaq, Füzuli sənətinin incəliklərini izah etmək işində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının da əməyi vardır... Başqa klassiklərimizlə birlikdə Füzuli yaradıcılığının tədqiqi xüsusi elmi məktəb halına düşmüşdür. Onun haqqında dissertasiyalar, monoqrafik kitabçalar və məqalələr yazılmışdır. Əlbəttə, bu əsərlər nəhəng bir sənətkarın çoxcəhətli, rəngarəng yaradıcılığını hələlik tamamilə əhatə etmir.

Müasir ədəbiyyatşünaslıqda Füzulinin öyrənilməsi, tədqiqi və izahı iki istiqamətdə olmuşdur. Birincisi, onun elmi-tarixi tədqiqi, di-

gəri isə yaradıcılığının, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin, poetik görüşlərinin şərh və izahıdır.

Füzuli irsini ciddi elmi tədqiqat əsasında öyrənmək işində iki ədəbiyyatşünasın – professor **Həmid Arslı** və professor **Mir Cəlalin** əməyini qeyd etmək lazımdır.

H. Arslanın 1939-cu ildə çap olunmuş “Füzuli” kitabçası, “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”ndəki (I cild, 1943) “Füzuli” oçerki, Azərbaycan dilində ilk “Leyli və Məcnun” əsəri, “Yeddi gözəl” və “Yeddi cam” əsərinin müqayisəsi, “Füzulinin müəmmaları”, “Füzuli və vətən” və sair məqalələri Füzulinin ədəbiyyatımızdakı mövqeyini göstərir, onun tədqiq tarixinə dair ətraflı məlumat verir. Bu əsərlərdə şairin tərcümeyi-

halı geniş işıqlandırılır, əsərləri yığcam halda təhlil edilir. H.Araslının tədqiqat əsərləri və məqalələri sovet dövründə Füzuli haqqında düzgün və ətraflı məlumat verən ilk məxəzdir. Bir istedadlı ədəbiyyatşünas olaraq H.Araslının tədqiqat üsulunda özünü göstərən əsas cəhət faktları, tarixi hadisələri həqiqətə uyğun tərzdə, dürüst və dəqiq verməkdir. H.Araslı Füzuli yaradıcılığını təhlil etməzdən əvvəl şairin yaşayıb-yaratdığı dövrü və bu dövrün mürəkkəb siyasi, tarixi hadisələrini elmi dəlillər əsasında təhlil edir. Məlumdur ki, bu, elmdə dəfələrlə özünü doğrultmuş əsl tədqiqat üsuludur. Şairin yaradıcılığını və həyata baxışını onun yaşadığı konkret həyat şəraitindən, dövrün mühüm ictimai-siyasi faktlarından təcrid etmədən izah etmək və bu siyasi-tarixi hadisələrə əsaslanıb qiymətləndirmək yeganə və düzgün üsuldur. Müəllif də öz tədqiqatında bu prinsipi əsas götürmüş və Füzulinin yaşadığı orta əsrin ən mürəkkəb tarixi, siyasi hadisələrini izaha çalışmışdır. Daha sonra H.Araslı Füzulini tədqiq edən Qərb və Şərq alimləri üzərində dayanır, onların əsərlərində şairə verilən müxtəlif qiymətlərə öz münasibətini bildirir.

Füzuli poeziyasındakı dərin lirizmi, fəlsəfi ümumiləşdirmə qüvvəsini və zəngin forma xüsusiyyətlərini düzgün qiymətləndirən görkəmli alim və şərqşünaslardan misal gətirməklə müəllif, şairin dünya ədəbiyyatı şəirindəki mövqeyini təyin etməyə çalışır. Xüsusilə onun ingilis alimi Gibbdən gətirdiyi misal Füzuli sənətinin ümümdünya əhəmiyyətini düzgün müəyyən edir. Gibb yazır: “Füzuli ilhamını bir türk və

ya fars şairinin əsərlərindən deyil, öz könlündən alırdı. Öz dühasının işığı, izi ilə gedən Füzuli!.. Sələflərin heç birinin açma bilmədiyi yeni bir yol tapmışdır. O, könül şairi kimi tək qalmışdır”.

H.Araslı tədqiqat əsərlərində tarixi-ədəbi faktları təkrar etmir, eyni zamanda bu faktları elmi bir dillə, bəzən də publisistik tərzdə ifadə edir. O, Füzulinin dil və üslub xüsusiyyətlərindən danışarkən, hər şeydən əvvəl, bunu nəzərdə tuturdu: “Öz doğma dilini bəxtiyar anasının qucağında öyrənən Füzuli böyüdükcə o dilin xüsusiyyətlərini dərinlən tədqiqə başladı. O, təhsilini artırmağa çalışdı, ərəb və fars dillərini incədən-incəyə öyrəndi”.

H.Araslının Füzuli haqqındakı bu tədqiqatında diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərdən biri də şairin ayrı-ayrı əsərlərinin düzgün elmi təhlilidir. Müəllif sadəcə olaraq, şairin əsərlərinin mövzu, süjet və ideyasını, sənətkarlıq xüsusiyyətlərini, dil və üslubunu təhlil etməklə kifayətlənmişdir. İlk növbədə, bu əsərlərin yaranması tarixini, özündən əvvəlki klassik şeirlə əlaqəsini izaha çalışır. Şairin əsərlərində dövrlə, mövcud tarixi şəraitlə bağlı olan cəhətləri elmi dəlillərlə əsaslandırır. Füzuli sənətinə qida verən amilləri; onun konkret həyat hadisələri əsasında yazdığı əsərlərindəki fəlsəfi-ictimai məsələləri, xalq rəvayətindən və həyatdan gələn motivləri işıqlandırır. Bu cəhətdən onun “Azərbaycan dilində ilk “Leyli və Məcnun” əsəri daha səciyyəvidir.

Həmin məqalədə müəllif Şərqdə və Şərq şeirində geniş yayılmış “Leyli və Məcnun” mövzusu üzərində dayanır. Bu mövzunun hansı əsaslara görə istər xalq-

lar arasında, istərsə də klassik Şərq poeziyasında bu qədər geniş yayılmasının səbəblərini şərh edir. Müəllif “Leyli və Məcnun” mövzusunda dəyərli əsərlər yaradan Cami, Hatifi, Nəvai, Nizami kimi klassik Şərq şairlərinin sənətkarlıq məharətini, üslub xüsusiyyətlərini göstərir. O, bu mövzunun ilk dəfə ərəb əfsanəsindən alındığını, daha sonralar yazılı ədəbiyyata keçərək yuxarıda adları çəkilən sənətkarlar tərəfindən mükəmməl surətdə işləndiyini qeyd edir. Məqalədə diqqəti cəlb edən cəhət “Leyli və Məcnun” mövzusunda əsər yazan iki şairin – Nizaminin və Füzulinin sənətindəki yaxınlığı, incə bağlılığı izah etməkdən ibarətdir.

Həqiqətən də, Nizaminin məşhur “Leyli və Məcnun” poemasından sonra bu mövzuda ən qüvvətisini yaradan Füzuli olmuşdur. Bu iki böyük Azərbaycan şairini əsrlər ayırsa da, onları ruh, fikir və poetik ustalığa baxımından bir-birinə yaxınlaşdırmaq və bağlayan cəhətlər daha qüvvətlidir.

Nizami ənənələri ilə Füzuli şeirinin əlaqəsini, hər şeydən əvvəl, bu iki Azərbaycan şairinin həyata bağlılığında görəndə müəllif, hər iki sənətkarın başqa əsərlərində də meydana çıxan oxşar cəhətləri elmi şəkildə sübut edir. Əlbəttə, müəllifin qeyd etdiyi kimi, həmin oxşar cəhətlər zahiri bənzəyişlərdən ibarət deyildir. Nizami sənəti ilə Füzuli yaradıcılığı arasındakı incə yaxınlıq və bağlılıq qüdrətli söz deməkdən, dərin fikir söyləməkdən, şairlik dühasının gücündən irəli gələn müsbət bir cəhətdir.

H.Araslı Nizaminin “Yeddi gözəl” poeması ilə Füzulinin “Həft cam” əsərlərindəki fikir, forma və ideya baxı-

mından bir-birinə yaxın cəhətləri araşdırarkən də həmin tələbə uyğun olaraq hərəkət etmişdir. Həmin əsərləri müqayisə edərkən müəllif daha çox bu iki şairin həyata, cəmiyyətə, ictimai hadisələrə baxışı üzərində dayanır, onları fərqləndirən və birləşdirən fəlsəfi nəticələri şərh edir. Bundan başqa, istər Nizami, istərsə də Füzulinin elmi-ədəbi görüşlərindəki bənzəyişləri də izah edir.

Hər iki əsəri ayrı-ayrılıqda təhlil etdikdən sonra müəllif onları bir-birinə yaxın edən cəhətləri: fəlsəfi istiqamət, fikir, şeirin quruluşu və s. izah edir və bu nəticəyə gəlir ki, “Həft cam” əsəri kompozisiya etibarilə Nizami təsirində olduğu kimi, elmi əsası ilə də onunla bağlıdır. Lakin Nizaminin poeması çox geniş, xalq nağılları və təbiət təsviri ilə zənginləşdirilmiş, mərdlik, qəhrəmanlıq, fantaziya genişliyi, həyat təsvirləri ilə böyük bir aləmi əhatə etdiyi halda, Füzulinin əsəri, əsasən, muğam, saqi və musiqi məclislərindən qırağa çıxmır. Şairin qoyduğu mütərəqqi ideyalar ancaq musiqi və şərab məclisləri çərçivəsində həll olunur.

Yalnız “Leyli və Məcnun”da yox, ümumiyyətlə, Füzulinin başqa əsərlərinin təhlilinə həsr edilmiş məqalələrində də H.Araslı böyük şairin yaradıcılığını, görüşlərini müəyyən bir sistem halında götürür və izah edir. “Füzulinin müəmmaları” adlı tədqiqatı da belə bir elmi axtarışın nəticəsidir.

Məqalə Füzuli yaradıcılığının incəliklərinə dərinlən bələd olan, bu yaradıcılığın fəlsəfi köklərini, parlaq poetik formasını duyan və dərk edən bir alimin istedad və zəhmətini nümayiş etdirir.

Füzuli sənətinin elmi-bədii şərhini verən və şairin poeziyasını düzgün qiymətləndirən alimlərimizdən biri də **Mir Cəlaldır**. Əgər füzulışünas alim kimi H.Araslıni daha çox şairin yaradıcılığının elmi-tarixi tədqiqi maraqlandırmışsa, Mir Cəlal Füzuliyə yaradıcı sənətkar kimi yanaşmışdır. Onun “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” adlı elmi əsəri də daxil olmaqla “Füzulinin lirikası”, “Nizami və Füzuli şeirində bəzi müqayisələr”, ““Rind və Zahid”də köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi”, “Məhəbbət və sənət”, “İnsanlığ fəlsəfəsi” və sair məqalələri Füzulini düşünən, duyan və sevən hərəətli bir yazıçı – alim əməyinin qiymətli məhsullarıdır.

Mir Cəlal bir filoloq kimi ömrünün xeyli hissəsini Azərbaycan şeirinin, xüsusilə də Füzuli poeziyasının tədqiqinə və təhlilinə həsr etmişdir. Bu da təsadüfi deyildir. Mir Cəlalı həmişə xalqın mənəvi ləyaqətini yüksəkliyə

qaldıran, yaradıcılığı və ədəbi mövqeyi etibarilə şeirimizin klassik məktəbinə mənsub olan nümayəndələri daha çox maraqlandırmışdır.

Müəllif Füzuli sənətinin ecazkar mənasını, poetik ustalığını və kamil forma xüsusiyyətlərini böyük diqqət və səylə araşdırmış, şairin poeziya aləminə gətirdiyi yenilikləri səlis, yığcam və aydın bir dillə şərh edə bilmişdir. Mir Cəlal daha çox Füzulinin hiss və həyəcanlarını, arzu və meyillərini, fəlsəfi-əxlaqi görüşlərini ifadə edən lirikasını, qəzəllərini təhlil edib qiymətləndirmişdir.

Müəllif, Füzulinin lirikasından danışarkən onu məzmun və ideya istiqamətinə görə dörd yerə ayırır və mövzudan asılı olaraq həmin qəzəllərin təhlili üzərində ətraflı bəhs açır. Füzulidə aşiqanə qəzəllər, məhəbbət lirikası qüvvətli olub mühüm yer tutduğuna görə müəllif də şairin yaradıcılığının ümumi istiqamətinə uyğun olaraq saf eşqi tərənnüm edən qəzəlləri daha dəqiq və ətraflı şəkildə təhlil edir.

Füzulinin məhəbbət lirikası könülləri ovlayan, gözəlliyi və həyatı parlaq, bədii boyalarla rəsm edən şəffaf bir bulağa bənzəyir. Böyük şair insanı məftun edən, insan qəlbinin ən dərin guşələrindən qopub gələn hissələri duyur, böyük bəşəri meyilləri yanıqlı bir dillə vəsf edir.

Füzulidəki hiss və fikirlər doğma Azərbaycan dağlarından qopub gələn nəhəng şələlələr kimi güclü, ildırım qədər parlaq, səma qədər geniş, əngin bir dərya qədər dərinidir. Bununla belə, şair bu rəngarəng hissələri həcmcə kiçik qəzəllərində böyük ustalqla, yığcam

ifadələrlə tərənnüm edə bilmişdir. Mir Cəlal Füzuli lirikasının başlıca xüsusiyyətlərindən danışarkən birinci növbədə, onun aşiqanə ruhla yazılmış qəzəllərini nəzərdə tutur. Çünki qəzəl bir şeir şəkli olaraq Füzuli yaradıcılığının əsasında durur.

Müəllif Füzuliyə qədər və Füzulidən sonra gələn Şərq şairlərinin yaradıcılığında qəzəl janrının nə kimi mühüm rol oynadığını və necə inkişaf etdirildiyini maraqlı elmi dəlillərlə sübut edir. O yazır: “Qəzəl janrı Azərbaycan ədəbiyyatında Füzuliyə qədər uzun bir inkişaf yolu keçmişdir. Böyük Nizaminin, Xəqaninin, Nəsiminin, Xətainin qəzəlləri bu sahədə görkəmli nümunələrdir. Lakin Hafız fars ədəbiyyatında, Nəvai özbək ədəbiyyatında olduğu kimi, Füzuli də Azərbaycan ədəbiyyatında qəzəl şeirinin əvəzsiz, dahi sənətkarıdır. Füzuliyə qədərki şairlərimizdən; ondan sonra gələn Vaqiflər, Vidadilər, Zakirlər, Seyid Əzimlər, Bahar Şirvanilərdən heç biri Füzuli səviyyəsində, Füzuli kimi incə, zərif, kamil qəzəl yarada bilməmişdir”.

Qəzəl janrını inkişaf etdirib bu janrda klassik nümunələr yaradan Füzuli hər şeydən əvvəl, geniş oxucu kütlələrini, xalqı düşünmüşdür. Çünki qəzəl vasitəsilə söylənən fikirlər xalq arasında istər musiqi ilə, istərsə də musiqisiz daha tez yayılırdı.

Füzuli qəzəllərindəki aşiqanə lirik motivlər, fəlsəfi fikirlər, nəsihətamiz əxlaqi görüşlər dövrün və həyatın ən qabaqcıl, mütərəqqi meyilləri idi. Məhəbbət mövzusunda yazılmış parçalarda isə biz insanpərvər, nəcib bir şairin zəngin fikir aləmini, həyatı sevən

və insan ləyaqətini hər şeydən yüksək tutan bir şairin könül çırpıntılarını yaxından duyuruq.

Füzuli ürəyinin bütün telləri ilə varlığa, həyata bağlı şairdir. Boş, mücərrəd xəyallar aləmində üzən, ayağı torpaqdan üzülən, yalnız “gözəllik, gözəllik” deyən romantik şairlərdən fərqli olaraq, mübariz, məğrur şairdir. Qürur hissi onun aşiqanə ruhlu qəzəllərində də aydın hiss olunur.

Füzulinin təsvir etdiyi aşiqin kədər və izzirabı sezilsə də, bu, ruhi zəiflik, düşkünlük əlaməti deyildir. Əksinə, bu, insanı düşündürən müqəddəs kədərdir. Həm də bu aşiq yaşamağa, dünyanın gözəlliklərindən və mənasından zövq almağa çağıran, nikbin, sağlam bir əhval-ruhiyyəli aşiqdir. Belə əhval-ruhiyyə isə Füzuli şeirindəki realizmdən, həyata bağlılıqdan irəli gəlir.

Mir Cəlal Füzuli lirikasındakı məhəbbətin dərinliyi və genişliyini izah edərkən ən çox şairin real insan hissələrinə və münasibətlərinə əsaslandığını göstərir. O, Şərq şeirində Füzuli qəzəllərinin tutduğu mövqeyi, bu qəzəllərin əhəmiyyətini belə qiymətləndirir: “Bütün Yaxın Şərqdə dastan dedikdə Firdovsi, rübai dedikdə Xəyyam, əxlaqi-didaktik şeir dedikdə Sədi xatırlandığı kimi, qəzəl dedikdə də hər kəsdən əvvəl Füzuli yada düşür. Eşq, məhəbbət mövzusunda həcmcə xırda, mənaca böyük əsərlər yazan böyük şairin şirin, məlahətli sözləri yalnız Azərbaycan dilini bilənləri deyil, söz sənətini başa düşən bütün oxucuları heyran qoyur”.

Füzulinin sevgisi həyatı olduğu qədər də fəlsəfi mündəricə daşıyır.

Onun “aşiq və məşuq”, “bülbul və gül”, “pərvanə və şam” obrazları altında irəli sürdüyü fikirlər, tərənnüm etdiyi hisslər də məhdud-intim münasibətlərdən uzaqdır. Böyük şair məhəbbətin real mənası ilə yanaşı, fəlsəfi məzmununu da açıb göstərir. Müəllifin çox haqlı olaraq dediyi kimi: “Füzulinin vəsf etdiyi sevgi mənə və məzmunca çox yüksək bir sevgidir. Bu sevgi sədaqət, etibar, səmimiyyət kimi həqiqi insani hisslərlə zəngindir. Bu, qəlbin, insan mənəviyyətinin geniş fəzasında doğan və insanı yaşamağa, yaratmağa çağıran bir sevgidir”. Ürək və ağıl Füzuli sənətində ecazkar bir ustalıqla birləşdirilmişdir. Ağıl eşqin fəlsəfi-ictimai əsaslarını nümayiş etdirirsə, qəlb bu eşqin təbiətindəki qüvvəti, canlılığı büruzə verir.

Mir Cəlal, Füzulinin lirikasını təhlil edərkən şairin ictimai-siyasi fikirləri üzərində də geniş dayanır və bu fikirlərin dövrün, ictimai quruluşun qanunları ilə necə üz-üzə gəlib toqquşduğunu söyləyir. Həqiqətən də, Füzuli haqsızlığa qarşı cəsarətli çıxışlar etmişdir. Bu mənada, Füzuli sənəti lirik, incə xüsusiyyətləri ilə yanaşı, həm də qəzəb və nifrət poeziyası olmuşdur. Şair öz dövrünün hakim təbəqələrinin rəzil işlərindən təngə gəlmiş, dövlət məmurlarının özbaşınalığını, rüşvət-xorluğunu nifrətlə damğalamış, şahların və sultanların saraylarında yaşamağı, onlara boyun əyməyi şəninə sığışdırmamışdır.

Füzulinin təbiətindəki məğrurluq onun şeirlərində də aşkar görünür. Qürur motivi Füzuli lirikasında səciyyəvi bir hal olmuşdur. Çünki “bütün haqsızlıq-

lara qarşı Füzuli öz qürurunu saxlayır, öz cəbhəsindən dönmür. O, əsrinin dövlət adamlarından – qaragüruhdan uzaq durmağı, kənar gəzməyi məsləhət bilir. Lakin bu, güşənişlik, tərki-dünyalıq deyildir. Bu, öz arzu və ideallarının səviyyəsində durmağı, heç bir qüvvənin təsirinə alçalmamağı bacarmaqdır”.

“Füzulinin lirikası” məqaləsində müəllif şairin lirik şeirlərinin formasından və bədii xüsusiyyətlərindən də bəhs etmiş, bu şeirin qəlbi və ruhu oxşayan cəhətləri, şairin söz ehtiyatı haqqında maraqlı fikirlər söyləmişdir.

Füzuli şeirinin dərin təhlilini verən elmi əsərləri içərisində ən görkəmli yeri “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” adlı kitab tutur. Bu əsər şairin yaradıcılığını, xüsusilə qəzəllərini elmi şəkildə, bütün incəlik və xüsusiyyətləri ilə təhlil edən qiymətli tədqiqat işidir. Müəllif hər şeydən əvvəl, şairin şeirə baxışını, estetik görüşlərini dərinləndirən izah edir. Kitab beş fəslə bölünmüşdür. Fəsillərdə şairin lirikası, şeir məktəbi, bədii dili, peyzajları və s. təhlil olunur. Tədqiqatçı, Füzuli şeirlərindəki forma xüsusiyyətlərini, bu şeirin məfkurəvi-ictimai mənasını, fəlsəfi köklərini, söz ehtiyatını, təsvirlərini, bədii dilindəki obrazlılığı səlīs, yığcam və yüksək elmi bir dillə şərh etmişdir.

Füzulinin poetikası dedikdə müəllif şairin özündən əvvəlki klassik irsə münasibətini, şeirə gətirdiyi yeniliklər, lirikasındakı bədii qüvvəti və məntiqi inandırıcılığı nəzərdə tutur və təhlilini də həmin istiqamətdə aparır.

Bütün görkəmli klassiklərimiz kimi, Füzuli də öz əsərlərində yeri gəldikcə bədii yaradıcılığının bir sıra mühüm

nəzəri məsələlərinə toxunmuşdur. Əlbəttə, müəllifin qeyd etdiyi kimi, Füzuli bu xüsusda ayrıca bir elmi əsər yazmamışdır. Lakin şairin söz sənəti haqqında, sözün təsir gücünə dair, elmlə şeirin, bədii yaradıcılığın vəhdəti, şairin cəmiyyətdəki mövqeyi, özündən əvvəl yazıb-yaradan ustalarına münasibəti və sair məsələlərə dair çoxlu qiymətli, orijinal mülahizələri var ki, həmin mülahizələri öyrənmək bugünkü ədəbiyyatşünaslıq elmi üçün çox faydalıdır.

Füzuli sözə böyük qiymət verirdi. Yerində deyilən sərrast və mənalı sözü incidən qiymətli sayırdı. Şair söz dedikdə obrazlı ifadəni, sənəti, bədii fikri nəzərdə tuturdu. Bu haqda yazdığı “Söz” rədifli qəzəli xüsusilə maraqlıdır. Füzuli söz sənətinə yiyələnməyi böyük məharət sayırdı. Yeni, təsirli və mənalı söz deyən şairi kamil, ağıllı, fərasət sahibi kimi yüksək qiymətləndirirdi.

Füzulinin şeir, sənət qarşısında qoyduğu mühüm tələblərdən biri də elmə, biliyə hərtərəfli yiyələnmək idi. Çünki “elmsiz şeir, əsassız divar kimi bir şeydir”. Şairdə istedadla yanaşı, gözəl bədii zövq, dərin ağıl, məntiq və bilik olmalıdır. Mir Cəlal, Füzuli sənətindən çıxış edərək, şairin sənətə, elmə və biliyə verdiyi əhəmiyyəti izah edərək deyir: “Füzulinin şeirdə söz sənətindən etdiyi ilk əsas tələblərdən biri elmdir, bilikdir. Şair gərək bilik versin, əsər gərək oxucunu və dinləyicini məlumatlandırсын, onun səviyyəsini artırsın, onu yüksəltsin. Beləliklə, şeir gərək oxucu kütlələrini silahlandırсын, tərbiyələndirib həyata, mübarizəyə hazırladırsın”.

Füzuli öz dövrünün böyük şairi olması ilə yanaşı, həm də hərtərəfli dünyagörüşünə malik alim – mütəfəkkir idi. Buna görə də o, şeiri, sənəti dərin təsir gücünə malik,

həyatın və cəmiyyətin qarşısında duran vacib məsələlərə cavab verən bir məfkurə silahı kimi yüksək qiymətləndirirdi. Şair hər bir sənət xadimini ilk növbədə cəmiyyətə, xalqa arxalanan, hakim təbəqələrlə üz-üzə dayanan və onlardan qorxmayan məğrur təbiətli görmək istəyirdi. O, eyni zamanda sənətkarın təvazökar olmasını, öz qələm yoldaşlarının sənətinə ehtiram bəsləməsini də tövsiyə edirdi.

Müəllif Füzulinin sənəti ilə ədəbi görüşlərinin eyni bir mənbədən qidalandığını dəqiq və inandırıcı faktlarla sübut edir.

Füzuli söz sənətinə dair söylədiyi fikirlərini əyani surətdə yaradıcılığına tətbiq edən sənətkar idi. O, qəzəlin geniş yayılmasının səbəblərini izah edərkən bu formada yazmağın şərəf və məsuliyyətindən danışır, qəzəli “hünər bağının gülü” adlandırır. Çünki qəzəl yazmaq, lirik şeir yazmaq, insan qəlbinin daxili aləminə vaqif olmaq və onun incəliklərini duyub ifadə etmək çox çətindir. “Qəzalü-qəzəl seydi asan deyildir”. Şairin şairliyi də, Füzulinin dediyi kimi, insanın ancaq hiss və həyəcanlarını nə dərəcədə düzgün ifadə eləməsində bilinər.

Bu məharətə malik olmayanlar, Füzulinin fikrincə, şeir sənətindən uzaqlaşmalıdırlar. Füzulinin 400 il qabaq dediyi bu fikirlər bu gün belə doğrudur. Mir Cəlal əsərində Füzuli poeziyasının mayasındakı həyat eşqini – lirika xüsusiyyətlərini, şairin bədii dilindəki incəlik və obrazlılığı, fikirlərindəki dərinlik və genişliyi, qəzəllərin şəkli xüsusiyyətlərini inandırıcı təhlil edir.

Məsud Əlioğlu. “Darıxan adamlar”.
(Bakı, 2009, səh.266–275)